

Hak Dini Kur'an Dili'nde Fatıha ve Bakara Sûreleri Çerçevesinde Bilgi İman Amel İlişkisi

Yrd. Doç. Dr. Nurullah KAYIŞOĞLU*

Özet

Bu makale Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın¹ (1878-1942) *Hak Dini Kur'an Dili* adlı eserinde Fatıha ve Bakara Sûre'lerinde ele alınan bilgi, iman ve amel ilişkisini incelemektedir. Makalede Yazır'a göre ilgili eserde bilgi, iman ve amel'in tarifleri incelenmiş; aralarındaki bağlantı tespit edilip değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, iman, amel.

Abstract

This article deals with Elmalılı M. Hamdi Yazır's aspect about knowledge, faith and religious practice and their relations between them in his book of *Hak Dini Kuran Dili* in the Quran Surahs Fatıha Bakara. This text has investigated the description of the knowledge, faith and religious practice by Yazır and attempts to detect the relations between them.

Key words: Knowledge, faith, religious practice

Giriş

Bir konu hakkında sağlam bir kanaate varabilmek ve onun üzerinde verimli bir uygulama yapabilmek için öncelikle onu iyice

* HRÜ. İlahiyat Fakültesi Kalam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Şanlıurfa.

¹ Hayatı, eserleri, ilmî kişilik ve görüşleri için bk. İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi (Metinler/Kişiler) I*, Risale Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1987, s. 407; Elmalılı M. Hamdi Yazır *Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 169; Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", *DİA*, XI, 57.

bilip tanımak gerekir. Bundan sonra mevzu olan konunun uygulamaya konulabileceğine gönülden inanmak, yani onu içselleştirmek gerekir. Bir şeyi iyice/yakînen bilmeden ve onun uygulamaya konulabileceğine akılla, kalple inanmadan onun hakkında ya hiç uygulama yapılamaz veya o iş uygulama safhasında kemaliyle ortaya konulamaz. Ortaya iyi bir iş çıkmaz.

Öyleyse, bir konu hakkında insana yön verip kişinin o konuyu uygulamaya koymasına sebep olan güçler, evvela bilgi sonra da inanç ve irade olarak gözükmektedir. Kaldı ki zorla bir iş de yapılamaz ve yaptırılmaz. Yaptırılsa bile o işten hayır, bereket, verim çıkmaz. Zorla güzelliğin olmayacağını herkes bilir. Tüm bunlara ilave olarak ta en son olarak bir işin niçin yapıldığı, yapılması gerektiği, kişide şuur haline getirilemezse o işte süreklilik sağlanamaz. Netice olarak bir konu hakkında bilgi, iman, irade ve şuur kişiyi harekete geçiren çok önemli ana dinamiklerdir diyebiliriz.

Demek ki İslam açısından bir işi yapmanın şartı başta akıl-bilgi ve iradedir. Çünkü akıl bulunmayınca dinî teklif olmaz. İrade bulunmayınca da diyanet yani uygulama/pratik yapılamaz. Sadece âlim ve akıllı olmak dindar olmaya kâfi değildir. Dindar olmak için hem dini bilmek, hem sevmek,¹ hem de dinî pratikleri/amelleri uygulamak lazımdır.² Kaldı ki insan için hakkı sevmek, hakka hizmet etmek, hayatın sonunda da Hakk'ın cemaline ermekten daha büyük bir mutluluk da yoktur. Fakat hakkın zevkini duymayan hayaline mahkûmdur. Tahkiki bilmeyen taklide zebundur. Allah'ı bilmeyen dünyaya sarılacaktır. Dünyayı bilmeyen boş şeylere sarılacaktır. Boş işlerle uğraşanlar da hakikate darılacaktır. Böyle bir tip ise kanun kitap tanımadığından yazık ki mahşerde ilâhi hesapta uyanacaktır.³

Aslında hak din olan İslam Allah tarafından insanlığa, zorla değil seve seve hayır işleyen hür iradeli insanlar yetiştiren ilahî bir terbiye kanunu olarak gönderilmiştir. Ve böylece o, bütün saadetlerde hayrın sebebi olmuştur. Öyle ise dinin insanları hayırlı düşünce ve işlere sevk etmesi zaruri ve cebrî değil, irâdî olmak

¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 84.

² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 89.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Mukaddime, I, 8.

durumundadır. Din önce hür iradeyi esas alıp teşvik eder. İyi ve kötü davranışların sonuçlarını göstererek insanı bilinçlendirir ve hayrı gönül hoşluğu ile yaptırmak ister. İşte bunun içindir ki dinde cebir/zorlama yoktur. Çünkü zorla dindar olunmaz. Zor altında din yaşanmaz. İnsan hayırlı işlere başkalarınınca zorlanırsa, o hayrın fâili o işi zor altında yapan değil, zorlayarak yaptıran olur. Ne zorlayan ne de zorlanan o işten bir sevap alamaz, bir kazanç elde edemez. Halbuki din insanı kâmil, herkesin iyiliğini isteyen hür iradeli bir kişi yapmak için gönderilmiştir.¹

Bunun için Kur'an, insanı ıslah için işe önce zihinden başlar, düşünce ve hareketleri doğru işi yapmaya doğru yönlendirir.² Kur'an'da akletmeye, düşünmeye, tefekküre, tutarlı olmaya emreden ayetler bunun açık delilidir. Şu da var ki bir şeye inanmak, kesin ve şaşmaz yakînî bilgiye dayanmalıdır. Vehme, zanna, delili zayıf bilgiye dayanılırsa insan aldanır, yanlış yapar, tehlikeye düşer. Bu düşüncelerden hareketle bu makalemizde İslamî ilimlerde son devrin otorite şahsiyetlerinden merhum Elmalı Hamdi Yazır'ın bilgi, iman ve amel konusundaki yaklaşımlarını incelemeye çalışacağız.

a-Bilgi

Yazır'a göre bilmek, nefsin manaya ulaşması olup sadece gerçeği tasavvur etmek değil; daha da ötesinde gerçeği tasdik etmektir.³ Yani bilgi, iki tasavvur/olay/olgu arasındaki ilişkiyi bütün vicdan ile idrak etmektir.⁴ Dolayısı ile bilginin hakikati, nesne ve olayları ayırt ettirip tanıttırabilmeyi sağlayan bir sıfat olmasına dayanır.⁵

Tarifte yer alan nefis kavramı, bir şeyin zatı ve kendisi demektir. Nefs; ruh ve kalb manalarına da gelir.⁶ Öyle ise bilgi kişinin; sebep-netice, olay/olgu/tasavvurlar arasındaki ilişkiyi, bütün benliği ile idrak etmesi, bütün donanım ve yetileriyle gerçeği

¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 89.

² Hüseyin Atay, *İslam'ın İnanç Esasları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1992.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 223.

⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 70.

⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 75.

⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 223.

bilip kavrayacak manaya ulaşması ve ulaştığı gerçeği tasdik etmesidir denilebilir. Şunu da unutmamak gerekir ki hakkı, hakikati tanımayan ve hakperest olmayanların; bilgiyi de hayrı da hakkıyla tanınması mümkün değildir. İyiyi, iyiliği, iyileri (hayrı) tanımanın, sevmenin başı hak sevgisidir. Samimiyet ve ihlasın birinci şartı hakperest olmaktır.¹

Kesin yani yakînî bilgi, realiteye/vakıa uygun olan ve herhangi bir şüphe ile yok olmayacak surette şek ve şüpheden uzak olan, sabit ve kesin bir itikâd demektir. Diğer bir deyişle yakîn; içinde şekk ve şüphe olmayan, aksine ihtimal bulunmayan sağlam bilgidir. Şu anda şüphem yok ki bu böyledir. Şimdi ve ilerde şüphe edilmez ki bu böyledir. Bu böyledir başka türlü olması imkânsızdır. Her ne kadar bu üç ifadeye de yakînî bilgi denilirse de, asıl yakînî bilgi; ikinci ve üçüncüdedir. Yakînî bilgide istenen şey, konunun vakıa/realiteye mutabık olması ve içinde şüphenin bulunmamasıdır.²

Kesin bilgiye ulaşabilmenin yolu öncelikle eksiksiz bir şuhudda/gözlemde bulunabilmek ve yeterli tecrübe elde edebilmektir. Bu şuhut ve tecrübeye imkân bulunmayan yerlerde ise, sadık haber ve tarihin şahitliği gerekir. Bunlara ilave olarak ta aklın delile dayalı, tutarlı bilgi ortaya koyması istenir.³ Bedahet⁴, şuhût, aklî istidlal, tecrübe ve haber ilmin, yakînînin en mühim vasıtaları, ölçüleridir.⁵ Bu ifadeler göre kesin bilgiye ulaşmanın yolu gözlem, tecrübe/deney, sadık haber, tarihî gerçeklik, mantikî tutarlılık, bilgide apaçıklık olarak gözükmetedir. Şu da var ki akıl; iyi bir idrak vasıtası olmakla beraber kalbin hallerine, ruhun bütün varlığına hâkim olamadığından dini anlayıp yaşamada ön bilgi ve vasıtalara muhtaç ikinci derecede bir bilgi vasıtasıdır.⁶

¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 85.

² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 201.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 168.

⁴ Bedihiyât: Evveliyât, zarûriyyat da denilir. Aklın, hiçbir delile ihtiyaç duymaksızın apaçık ve kesin olarak kabul ettiği, ilk nazarda hemen meydana gelen önermeler demektir. Bir ikinin yarısıdır, küll cüzünden büyüktür gibi (Bk. Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmi Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul 2011, s. 68).

⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 270.

⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 86.

Akıl; kaynağı kalp ve ruhta, ışığı dimağda bulunan manevî bir nurdur ki insan akılla, cisim olmayan yani beş duyusuyla idrak edemediği şeyleri idrak edip anlar. Akletmek; sebep ile netice, eser ile müessir arasındaki alakayı, yani illiyet kanununu ve ona bağlı gerekli ilişkileri idrak ederek eserden müessire veyahut müessirden esere yahut da bir müessirin iki eserinin birinden diğerine intikal edebilmektir. Mantık denilen bu intikal sayesinde duyularla bilinen bir olaydan, olayın arkasındaki müessire intikal edilir.¹

Bilgide ruhun fonksiyonuna gelince, doğrusu insan ruhu gerçeğin bilgisinde fâil değil kâbildir, etken değil edilgendir. Çünkü bilgi uydurulmaz alınır. İlimde, nefis ile dış dünya arasında Allah'ın koymuş olduğu bir hak nispeti, hak bağlantısı vardır. Ruhun kendinden ihtiyarını karıştırarak ürettiği fikirlerde ise bazen ilim bulunur, bazen de bulunmaz.²

Kur'an insanları akletmeye, düşünmeye, tefekküre sevk ederek; akıl gereğince kullanılmayınca doğrudan doğruya duyularda tesir gösterecek olan mucizelerin bile büyük bir faydası olmayacağını anlatmıştır. Kuran insanları, gerçekleri idrak ve onlardan yola çıkarak hakikati kavramak için mucizâttan ziyade ma'kulat-ı külliyyeye sevk eder. Duyulara hitap eden mucizelerden daha çok aklın kabul edebileceği temel prensiplere vurgu yapar. Bunun için Kur'an mucizelerin en büyüğüdür.³

Yazır'a göre öncelikle bilinmesi gereken bilgilerin en başında, Allah'ın varlığı-birliği bilgisi gelir. Zira O'nun varlığı ve birliği bilinip tasdik edilmeden, hem âlemi hem de âlemdeki nizâmı gerçek anlamda tanıyıp bilmek imkânsızdır. Bunun da ötesinde Allah'ın varlığı-birliği çerçevesinde edinilmeyen ve örgülenmeyen bilgilerimiz, fenlerimiz, bütün malumat ve maarifimiz; iki ucu bir yere gelmeyen ve varlığımızı anlamsızlaştıran perişan fikirlerden öteye geçemez.

Çünkü insan fıtratı Allah'ı bilip tanıma ve O'na iman etme ile o kadar bütünleşik bir özellikte yaratılmıştır ki ruhumuzun

¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 566.

² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 88.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 568.

derinliklerinde her şeyden önce Allah’a ait mutlak bir tasdik vardır. Varlığımızda, Allah’a karşı sınırsız bir alâkamız vardır. Ve bütün bilgilerimizin kökü olan, onları anlamlı hale getiren bu alâka ve duygu, diğer hislerimizden, şuurumuzdan, akıl ve fikrimizden daha kuvvetlidir. Çünkü bu his, onları da kapsamaktadır.¹ İnsan bu fıtrat özelliğini görmezden gelerek kendine yazık etmemeli, fıtratına aykırı davranmamalı, mayasına ihanet etmemelidir. Çünkü fıtrat değişmez ve değiştirilemez.² Allah’ın varlığı ve birliği bilinip tasdik edilmeden insan bilgi konusunda yola bile çıkamaz.

Yaratılışın başında Allah ile insan arasında aklen, fıtraten yapılmış olan ezeli bir iman ve ubûdiyet sözleşmesi vardır. Bu küllî-fitrî kanun, Allah tarafından semâvî kitapların indirilmesi, peygamberlerin gönderilmesiyle de tevsik ve te’kid olunmuştur, kuvvetlendirilip pekiştirilmiştir. Fakat ne yazık ki bu değerli ilâhî misâkı bazı insanlar kırıp fesh etmeye, bozup çözmeye cüret ederler; iman etmemeye veya imandan çıkmaya çalışırlar. Misakı bozmaya uğraşırlar. Çünkü garaz, hırs, teşehhî kalp ve akli sislendirir, insanın basiretini çatallaştırarak hakikati görmeyi engeller. Hâlbuki “bir kimse kendi tarafından tamam olan bir şeyin nakzına çalışırsa yaptığı iş merduttur, yanlıştır” kaidesi böylesi durumlar için geçerlidir.³

Bunun içindir ki bütün ilim ve fenler, küçük küçük birer mevzu etrafında bilgilerimizi örgüleye örgüleye en nihayetinde bir ilm-i âlâ, yüksek bir ilim ile yani bizi bir tevhid-i ilâhî huzuruna yükseltmek için çalışır dururlar. İlimlerin hedefi varlığın ve neyin niçin olduğunu ortaya koyabilmektir. Varlık, hak, sebep-sonuç ilişkisi; bütün fenlere hâkim olan düşünce ve tasdikin temelidirler. Bunun için illiyet bağına esas alarak yapılanmayan bir ilim bulamayız. Bu bağ ise sebep denilen tüm varlığın var edicisi bir ilk varlık olan Allah ile, netice denilen sonradan ortaya çıkan/yaratılan varlıklar arasındaki ilişkiyi ifade eder. Alemin nizamı denilen de işte bu ilişkidir.⁴ Fakat çoğu zaman insan bundan gaflet edip de hatalara,

¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 20.

² Kur'an, Rum 30/30.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 282.

⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 19.

dalaletlere düşer. O zaman bu gerçeği bize aklımız yoluyla hatırlatıp ihtar edecek vasıta ve delillere muhtaç oluruz. Kâinat bize bu hatırlatmayı yapacak hak ayetler ile doludur. İşte Ku'ran, bize bu ayetleri bir îcâz belağatı içinde hatırlattığı için, onun bir adı da ez-zikr'dir.¹ Buna göre İslam'ın tevhid inancı; Allah'ı tanıyıp bilmenin ve insanın aklen, kalben, ruhen, fitraten son derece muhtaç olduğu bir inanışın adı olmuş olur.

Çünkü yokluk varlığa illet olmaz, hiçten hiçbir şey husule gelmez.² Âlemde hiçbir şey yoktur ki arkasında ondan evvel, onunla beraber veya onan sonra Allah teâlâ görülmesin. Kalbe ne gelirse arkasında Allah vardır. Kelam, hikmet, felsefe ve tasavvuf kitapları da bu delaletin izahı ile meşgul olur.³ İşte iman bunu iz'an etmek, Müslüman olmak ta bu izafeti yaşamaktır.⁴ Buna göre varlığın var edicisi yüce Allah'ı tanıyıp, O'nunla yarattıkları arasındaki bu hâlik-mahlûk ilişkisini kurmadan ilim yoluna bile çıkılamaz. Aslında bu bağı kurmak çok kolaydır. Hatta bu bağı kurmak o kadar fitrîdir ki insan Allah'ı, gerçeği, Allah-âlem ilişkisini tekzip ederken bile onu tasdik etmek zorunda kalır. Çünkü olmayan bir şey yalanlanamaz. Doğrudan veya dolaylı insana tesir edip onu etkileyen hiçbir şey tasavvur olunamaz ki onun arkasında Allah bulunmasın.⁵

Özetle ilim yolu, her şeyden önce ortağı olmayan, varlığın sebebi olan biricik Allah'ı tanımalı/tanıtmalı ve daima vahdet ölçüsüyle yürümelidir. İlim, ulaşmak istediği her neticenin hak olduğunu temin etmek için onun gerçek ile bağını bulmaya çalışır.⁶ Öyle ise Yazır'a göre tüm bilgilerimizin ve amellerimizin hedefi; bizi tam bir tevhid düşüncesi ile dolmuş olarak ilâhî huzura erebilmektir.

Hâsılı din; iman ve amel konusu olarak, akıl ve iradeye teklif olunan hak ve hayır kanunlarının bütünüdür. Diyanet de bu kanunların insan tarafından uygulamaya konulması onların severek

¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 20.

² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 67.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 71.

⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 74.

⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 20.

⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 69.

ve hür irade ile uygulanmasıdır.¹ Öyle ise din ve iman sadece akıl, şuur, irade hiss ve ile değil, ilim ile de alakalıdır.²

b-İman

İman lügatte, emn-emân kökünden türemiş ve if'al babına nakledilmiş bir kelime olup; güven vermek, emin kılmak, emin olmak, kabul, itiraf gibi anlamlara gelir. Tam bir güven ve itimat manasını da ifade eder ki Türkçe'de inanmak denilir.³

Lügat açısından iman; hakka-hak olmayana, doğruya-yanlışta olabildiği gibi mâlâyânî olabilecek şeylere de şâmindir. Lügat açısından iman denebilecek birçok tasdikler vardır ki onlar şer'î açıdan tam bir küfürdürler. Mesela şirke inanmak; küfrün-zulmün hayır olduğuna inanmak; zinanın, fuhşun, hırsızlığın, haksız yere adam öldürmenin, insanlara zulmetmenin iyi olduğuna inanmak gibi şeyler lügat açısından birer "iman"dırlar fakat İslam dini açısından bir küfürdürler.⁴

Din dilinde iman ise; dinde iman edilmesi gereken esasları kesin olarak tasdik etmektir. Çünkü tasdik eden, tasdik ettiğini tekzipten emin kılmış olur.⁵ Şu da var ki imandaki tasdik; küfür gibi kalbî, kavli ve fiilî olur.⁶ Asıl şer'î iman; gayb olan, hak ve hayrın anahtar ve ölçüsünü bahşeden, bir tevhid örgüsü oluşturan ve İslam'da iman edilmesi gereken küllî prensiplere edilen imandır. Hakikatte bütün iş, hak ve hayrın kendisinden evvel, bunların başında ve ölçüsündedir. İşte İslam'ın temelleri olan iman prensipleri, bu anahtar ve ölçüyü verir. Hidayet bunu takip edenleredir. Binaenaleyh insan hayr ve hakkın anahtarını heva ve hevesinde aramamalı, onları bizzat ve bilvasıta Allah'tan almalıdır. Vesaiti inkâr etmemeli, fakat ubudiyeti ancak Hz. Allah'a yapmalıdır.⁷ Ebu Hanife ve fukahânın çoğuna göre iman, kalbin ve lisanın fiilinden olmak üzere iki rükünden ibarettir. Yalnız ikrar,

¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 90.

² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 236.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 178.

⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 180.

⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 179.

⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 207.

⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 181.

iman olmaz. Olsa idi münafıklar hep mümin olurlardı. Kezalik yalnız marifetle de iman olmaz, öyle olsa idi ehl-i kitabın hepsi mümin olmak gerekirdi. Ayrıca amel, imandan da ayrı bir iştir.¹

Tasdikın aslı ise, tasdik edilecek sözün ve hükmün doğru olmasında yani realiteye/gerçeğe/vakaya uygun olmasındadır. Vakıa uygun olan ve isabet edebilen zihin ve kalp sâdık; tersi ise kâziptir. Tasdik te; kalbî, lisânî ve fiilî olmak üzere üç türdür.²

İman bir mûcibe-i külliye'dir, yani iman edilecek esaslar açısından bir bütünlük gerektirir. Küfür ise onun zıddı olduğundan salibe-i cüziyye ile gerçekleşir. Yani iman esaslarından sadece bir tanesinin ret ve inkârı ile küfür gerçekleşmiş olur. İman ile küfür sadece zıd değil aynı zamanda mütenakızdırlar. Ne birleşirler ne irtifa ederler.³

Yazır'a göre, din bir meyve ağacına benzer. İman esaslarını kalb ile tasdik onun yeraltındaki kökü, dil ile ikrar ağacın gövdesi, diğer ameller ise onun dalları, yaprakları, çiçekleri, meyvesidir. İmandan amaç güzel ameldir. Allah'a yaklaşmak bunlarla olur. Dalları kesilmekle, yaprak-çiçek açmamakla ve meyve vermemekle bir ağaç kurumuş sayılmayacağı gibi, iman ağacı da kendisinden beklenen meyveleri vermezse o ağaç kurumuş sayılmaz.. Lakin kökünden yerle beraber kesilmiş olan ağaçlar çoğunlukla kururlar. Fırsatını bulduğu halde gövde ve dal sürmeyen ağaç tutmamış demektir. Mazeretsiz ve ikrarsız iman da böyle bir ağaç gibidir. Fırsat varsa iman ikrar edilmeli ve amel meyvesini vermelidir. Ancak kışta kalmış olduğu için henüz topraktan filiz vermeyen tohumun veya kökün kurduğuna hükmedilemeyeceği gibi, mazeret zamanında sadece kalben tasdik de böyledir. İşte imanın böyle bir tasdik gibi bir asıl rüknü, ikrar gibi tâli bir rüknü sonra da birbirine bağlı dereceler halinde fûru ve meyveleri vardır. İmanın kemali bunlarla olur. İman yetmiş küsur şubedir. Bunların en düşük derecelisi yoldan eziyeti kaldırmaktır⁴ denilmiştir.

¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 184.

² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 178-179.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 208.

⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 183.

İmanda Allah'a karşı büyük bir sevgi özelliği de vardır. Mümin Allah'ı bütün mâsivadan ziyade sever. O derecede sever ki ateşte yakılmakla Allah'a kalbinden iftira etmek arasında bırakılsa, yanmayı iftiraya tercih eder.¹ Muhabbetin hükmü itaat olduğundan Allah'a iman edip Onu seven bir mü'min seve seve ilâhî emir ve yasaklara itaat da edecektir.

Bütün bunlardan anlarız ki evvela İslam dini yalnız bir iman meselesi değildir. İman ve amel bütünüdür. Tatbikat-ı ameliyeyi, dinin emir ve yasaklarını uygulamayı bir tarafa atıp ta İslam'dan küllî bir feyiz beklemek tehlikelidir. Bu böyle olmakla beraber iman; amel ile özdeş de değildir. Amelin farz olduğuna iman ile, o ameli yapmak bile birbirinden farklıdır. Müslüman amel ettiği için mümin olacak değildir ama iman ettiği için amel işleyecektir. Binaenaleyh bir kişi ameli hafife almamaktan ve önem vermemekten dolayı değil, sırf kendi kusurundan dolayı terketmiş olursa kâfir olmaz.²

İman temelde bir kalp ve vicdan işi olduğunda şüphe yoktur. Fakat Allah'ın bizden istediği iman sadece vicdânî bir işten ibaret değildir. İman, kalbin içinden başlayıp bütün organlara yayılmalı ve sonra da güzel ameller ortaya koymalıdır. Müslümanın imanı, âleme zarar veren müfsit fikirler veya şeytanî ustalıklar değildir ki kalp ve vicdanda hapsedilmeye mahkûm olsun. Müslüman ancak zaruret karşısında imanını vicdanında saklayıp hapsetmeye izinli olabilir. O da düşmanın kesin zorlamasına maruz kaldığı zamana özgüdür. Hatta o zaman bile imanını vicdânî hapisten kurtarması, onu haps ederek nefsinin kurtarmasından daha iyidir. Ama kişi ikisinden birini yapmakta da serbesttir.³

c-Amel

Din Allah tarafından gönderilen kurallar bütünü ise diyanet/ibadet, yani bunun uygulanması insanın işidir.⁴ Din Allah tarafından gönderilir ama yeryüzünde insan tarafından uygulanır. Dinin meyvesi insanın ortaya koyacağı bizzat hayır olan amellerdir.

¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 185.

² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 185.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 186.

⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 84.

Yani kişinin kendi zannına ve bakış açısına göre değil, nefsü'l-emirde, hakikatte ve hak mizanında, Allah katında hayır ve faydalı olan işlerdir. Binaenaleyh asıl dindarlık, hayrı Allah'ın nazarında hayır olduğu için, Allah adına yapmaktır.

Amel, insanın zâhiri ve bâtinî, ruhu ve cismiyle, yani bütün varlığı ile yalnız Allah'a yapılan şuurlu bir itaat ve yakınlaşmadır. İbadette niyet öncelikli şarttır.¹ Niyet ise yapılacak fiilin sadece ve sadece Allah'a itaat ve yakınlık için, yani yalnızca Allah rızası için yapılmasıdır. Bilgi, niyet, kasıt, irade ve azimden oluşan bu tam bir şuur hali, ruh ve kalbin işidir.² Bunlar yerli yerinde olmadan Allah'ın istediği salih amel gerçekleştirilemez.

Tüm bunlarla beraber Allah katında taât olan bir fiil ortaya koymuş olmak da lazımdır ki yapılan iş ibadet olsun. Yoksa yalnız istek ve ruhta kalan tefekkür, tezekkür gibi bir iç fiil, taat ve Allah'a yakınlık olsa da ibadet olmaz. Bunun içindir ki ibadetlerin başı olan imanda sadece kalbî tasdik kifayet etmez. Hiç olmazsa onun lisânen ikrar ve dışa vurulması lazımdır. Bunun gibi, niyetsiz yapılan fiiller dahî ne olursa olsun, ibadet olmaz. Niyetsiz yatıp kalkmak namaz değil, niyetsiz aç durmak oruç değil, niyetsiz sadaka vermek yardım etmek zekât değil, niyetsiz Ka'be'ye Arafat'a seyahat edip dolaşmak hac değil, niyetsiz muharebe etmek şehit ve gazi yapan cihad değildir.³

İslam'ın ayırt edici özelliği, akıllı insanları hür iradeleri ile bizzat hayra sevk etmesi, zorla değil seve seve hayır yapan özgür insanlar yetiştirmesidir. Din insanı, kâmil, herkesin iyiliğini isteyen bir iyiliksever, iyilik yapan bir kişi yapmak için gönderilmiştir. Bu ise sadece dinin gelmesiyle gerçekleşemez. İnsan iradesiyle ameli ve ibadeti ile bu işe katılmazsa, din ne kadar hak olursa olsun, cahilde meyvesini veremediği gibi, âliminde bile o kişinin iradesi devrede

¹ Ubudiyet Allah'a karşı kişinin kendi hakirliğini, küçüklüğünü izhar etmesidir. İbadet ise bunun daha kuvvetlisi olarak Allah'a karşı boyun bükmenin, huşunun, tazim ve saygının son derecesidir. İbadet Allah'ın razı olduğu şeyi yapmak, ubudiyet te Allah'ın yaptığına razı olmaktır diye de açıklamalar yapılmıştır (Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 97, 101-102).

² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 96.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 96.

olmadan yani diyanet tahakkuk etmeden tesirini icra edemez.¹

Ameli terk etmek iki türlü olur: Biri ameli bazen terk etmek, diğeri terk etmeyi alışkanlık haline getirmektir. Mesela bazen namaz kılmayan kişi ile, namaz kılmayı bütünüyle terk eden kimse arasında büyük fark vardır. Namaza iman olan, onu vazife tanıyan kimsenin, insan olmanın bir zaafı olarak ara sıra bazı tembelliği bulunabilir. Binaenaleyh ameli cüzi terk küfr olmayabilir. Lâkin ameli terk etmeyi alışkanlık haline getiren, mesela namaz kılmayı hiç hatırına getirmeyen, ömründe hiç namaz kılmayan ve hatta kılmamağa azmetmiş bulunan kimselerin ehl-i kible olduklarına, Allah'a peygambere, Kur'an'a ve ahirete, amelin farz olduğuna iman bulunduğuna nasıl hükmedilebilir?²

d-Sonuç: Bilgi, İman, Amel İlişkisi

Kur'an'ın ana hedefi Allah ile âlem, özellikle de Allah ile insanlar arasındaki Allah-kul ilişkisini³ ortaya koymaktır. Öyleyse Kur'an bize Allah'ı, tüm kemâl sıfatlarıyla ve güzel isimleriyle tanıtır bizim ve bütün âlemin Allah ile olan nispet ve alâkasını bildirecek⁴ insanı, varlığı, gerçekleri bütün yönleriyle ortaya koyacaktır.

Fakat İslam dini yalnız Allah'ı, âlemi, insanı tanıttıran bir iman meselesinden ibaret de değildir. Bütün bunların yanında İslam iman ve amelden oluşan bir bütündür. Ameli atıp ta dinden küllî bir feyz beklemek tehlikelidir. Şu da var ki iman, amel demek te değildir. Amelin farz olduğuna iman ile, o ameli yapmak birbirinden farklıdır.⁵

Bilgi-iman-amel konularına şu örnek penceresi ile de bakılabilir: Bir hadiste din yüksek bir binaya teşbih edilerek namaz o binanın direği olarak gösterilir.⁶ İman bu binanın temelidir. Binanın direği güzelce dikilip doğrultulursa, din binası inşâ, ve muhafaza ve

¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 89.

² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 208.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 6.

⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 18.

⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 185.

⁶ Tirmizi, iman, 8; *Müsned*, V, 231.

devam ettirilmiş olur.¹ Namazı dosdoğru, içi-dışı temiz ve muntazam olarak kılmak; imanın nemalanıp bütün vücuttan fişkırmasına, hayat yoluna muntazam bir cereyan ve istikamet vermesine sebep olur. Namazla, ibadetle insanın içi ve dışı mümkün olduğu kadar tasfiye edilir. Kalp ile beden ibadete alıştırmış ve kuvvetlendirilmiş olur.²

İman edip bedenen ve mâlen ibadet etmeyenlerin ve salih amel işlemeyenlerin halleri tehlikeden kurtulamaz. Bunların kurtuluşları mümkün olsa da o kurtuluş tam ve kâmil bir kurtuluş değildir. Mademki imanları vardır, ilâhî rahmet ile kurtuluşları mümkün ise de o harikulade kabilindedir, sünnetullah değildir.³

Ne var ki Allah'ın razı olduğu amel; sağlam ilme ve imana bağlıdır. İnsan iyi bilmeden ve sağlam iman etmeden bir konuda kendisine ilâhî rızayı kazandıracak uygulama yapamaz. Az amelle ilmin, çok amelle birlikte olan cahillikten hayırlı olduğu bilinen bir gerçektir. Bundan dolayı, geçim için zarûrî olan rızkı az, ama hidayeti bol olan kimse; Allah katında yiyeceği çok ama hidayeti kıt olan kimseden daha kazançlıdır. Çünkü bilenlerle bilmeyenleri Allah bir tutmamıştır.⁴

Özetle dindar bir Müslüman olmanın başı, evvela Allah'ı tanımak ve O'na "sadece sana ibadet eder, yalnızca senden yardım dileriz" diye tam bir tevhid ile söz vermektir. Ondan sonra da tam bir sebat ve ihlas ile Cenab-ı Hak'tan dinin icâbını icra için hukuk ve vazifelerin bütün sınırlarını bildiren ve üzerinde kolaylıkla ve selametle yürünmek mümkün olan sırat-ı müstakim'e hidayet yani ilmen irşad ve amelen tevfiik talep etmektir. Demek talep ve diyanet bizden, din şeriat, hidayet Allah'tandır. Hidayet de iki türdür: biri ilmî olan irşad, diğeri fiilî olan tevfiiktir. Kur'an irşad-ı ilmî talebinin cevabıdır, fiilî tevfiikin cevabı da her an ve her lahza vaki olacaktır.⁵

Unutmamalıdır ki müminlere cennet müjdesi⁶ sadece amel ve

¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 187.

² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 188.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 204.

⁴ Zümer, 39/9.

⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 143.

⁶ Bakara 2/25.

imanın ikisinden birine değil; ikisinin birlikteliğine bağlanmıştır. Amel imandan bir cüz değilse de bu ayetten müminlere amelsiz müjde haklarının da olmadığı anlaşılır. Müjde iman ve salih amelleri birlikte gerçekleştirenlerdir.¹ Kaldı ki ilâhî emir yasaklara karşı itaat etmemek, emir ve yasakları uygulamaya dökmek büyük bir tehlikeyi beraberinde getirebilir. Çünkü şeytan Allah'ı inkâr ettiği için değil, emrine itaat etmemesi dolayısı ile kâfir olmuştur. Buna nazaran farz olan herhangi bir vazifeyi yapmayanın küfrüne hükmeden bazı bilginler bulunmuştur. Lakin bazı alimler de iblisin küfür sebebinin, yalnız emre itaat etmemesi değil, onu beğenmeyip kibirlenmesidir demişlerdir.²

Netice olarak asıl iş; ilâhî Kelam'ın sözlü ayetlerinden, kâinat kitabının kudret ayetlerini ve oradan da Allah'ın zat ve sıfatlarını okuyup anlamak ve anladıktan sonra onun kanunlarına, emirlerine, hükümlerine uyarak sırat-ı müstakimden radiye ve mardıye makamlarını ihraz ile bekabillah'a ulaşabilmektir.³

¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 274.

² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 318.

³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 569.